

דור מחדש ויוצר איננו זורק אל גל האשפה את ירושת הדורות. הוא בוחן
ובודק, מרחיק ומקרב, ויש שהוא נאחז במסורת הקיימת ומוסיף עליה
ברל כצנלסון

ידיעון המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי דצמבר 2021

דבר המערכת:

חודש דצמבר עבר עלינו תוך גיבוש תוכניות ורעיונות לקראת 2022.
הנושאים המרכזים במידעון כוללים המשך דיווח על סקר דעת קהל הקיבוצי 2021,
סקר קליטה בקיבוצים, תקציר מאמר על הקואופרציה, סיכום סיור במועצות
אזוריות, סיכום מפגש חוקרי המכון שהתקיים ב-27.12, והזמנה לטקס פרס קרן
קיבוץ שיערך ב-14.1.2022.
אנו מזמינים אתכם להיות איתנו בקשר
בברכה: חנה גולדמברג, אליאט אורחן, ד"ר דורון נדיב.

מחקרים וסקרים:

סקר דעת קהל הקיבוצי 2021

סקר דעת הקהל 2021 נערך ע"י פרופ' מיכל פלגי ואליאט אורחן. הפעם אנו מציגים
נתונים העוסקים: בשירותי הבריאות והחינוך, המצב האישי של החברים, ואפיוני
העבודה של החברים.

א. שירותי הבריאות והחינוך: רוב המשיבים סבורים שהקיבוץ מספק להם קצת יותר
או הרבה יותר שירותי חינוך הדרושים לילדיהם (92%) מאשר המדינה מספקת
וכן תרופות ושירותים רפואיים (71%). כמו כן, מעל לשליש (38%) ממשיבי הסקר
סבורים שתקציב הגמלאים בקיבוץ גבוה משנקבע בהחלטות התנועה/רשם
האגודות השיתופיות.

ב. המצב האישי של החברים בקיבוץ: רוב המשיבים מציינים שמצבם טוב בתחומים
הבאים: החברתי (74%), הכלכלי (77%) והביטחון האישי לגבי העתיד (73%).
בבחינת הערכת המצב האישי נראה שיפור לאורך השנים. השינוי הגדול ביותר
לאורך השנים חל בשני תחומים: במצב הכלכלי האישי ובביטחון האישי כלפי
העתיד. כך, בשנת 2003 42% ציינו שמצבם הכלכלי טוב והשנה ציינו זאת 77%.
כמו כן, בשנת 2003 38% ציינו שמצבם מבחינת הביטחון האישי בעתידם טוב
לעומת 73% השנה.

ג. גודל הדירה: גודל הדירה הממוצעת נאמד ב-112 מ"ר. גילאי הביניים מעריכים

את דירתם כגדולה יותר מאשר הצעירים והמבוגרים.
לאורך השנים האחרונות גודל הדירות בקיבוצים עלה. בשנת 2011 הוא היה 92 מ"ר, ב-2014 הוא היה 99 מ"ר וב-2016 הוא היה 101 מ"ר.
ד. חוסן חברתי: רוב גדול מהמשיבים (82%) מציין שהחברים בקיבוצם מוכנים להתגייס לעזרת חבר/ה במצוקה. כשני שלישים סבורים שקיבוצם ידאג להם בעת מחלה או בעיה רפואית (69%) וכן בעת זקנתם (63%) וכעשירית מציינים שלא כך יהיה. כמחצית מעריכים שהקיבוץ ידאג להם בעת מצוקה כלכלית (49%) וחמישית מעריכים שזה לא נכון (20%).
אפיוני העבודה: לאורך השנים שעור החברים העובדים בקיבוץ הולך ויורד מ-60% ב-2005 ל-45% ב-2021, ושעור עובדי החוץ בשכר הולך ועולה מ-32% ב-2005 ל-49% ב-2021.

סקר נקלטים בקיבוצים 2021

סקר הנקלטים בקיבוצים נערך במאי 2021 על ידי המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי באוניברסיטת חיפה (פרופ' מיכל פלגי) בשיתוף עם מחלקת צמיחה ופיתוח קהילה בתנועה הקיבוצית (ענת חפץ ואיילה הריס). הסקר פנה לנקלטים שהתקבלו ב-7 השנים האחרונות. השיבו 558 נקלטים מ-80 קיבוצים.
הסקר בחן את הסיבות להחלטה לעבור לקיבוץ והחששות שליוו אותה; תהליך הקליטה בקיבוץ והגורמים שסייעו לו להצלחה, מידת ההשתלבות ותפיסת החיים בקיבוץ לאחר הקליטה.
אפיוני הנקלטים: הגיל הממוצע של המשיבים הוא 40, 52% הם בני/ות קיבוץ או נשואים להם. השכלה אקדמית יש ל-83%, ומרביתם – 80% עובדים מחוץ לקיבוץ וגרו בקיבוץ לפני שהתקבלו לחברות.
הגורמים המשמעותיים למעבר לקיבוץ: 92% ציינו את העדפת סביבת מגורים כפרית כסיבה למעבר ואותו שיעור נמצאו מרוצים מכך לאחר שנקלטו בקיבוץ. 90% ציינו שהגורם למעברם לקיבוץ היה הציפייה לחינוך איכותי לילדים. 72% נמצאו מרוצים מגורם זה לאחר שנקלטו בקיבוץ. הגורם השלישי למעבר היה סביבה בטוחה לילדים – 90% ציינו זאת. לאחר הקליטה 84% היו מרוצים מהביטחון הסביבתי לילדים. 63% מהמשיבים היו חברים בוועדה כלשהי בקיבוץ במהלך 7 השנים מאז שנקלטו ו-33% מלאו תפקידים נבחרים.

השקעה במרכיבים הבאים נמצאה תורמת להצלחת הקליטה:

- קליטה כחלק מקבוצה
- מגורים בקיבוץ לפני הקבלה לחברות
- משפחה מלווה

- מפגשי למידה והיכרות עם הקיבוץ
- אקלים קהילתי
- סיוע למשפחה בהתמודדות והסתגלות עם אתגרי הקליטה

הקיבוץ – מקומונה לקואופרטיב?¹

ד"ר שלמה גץ ופרופ' מיכל פלגי

בעשור השלישי של המאה ה-21 מגדירה הנהגת התנועה הקיבוצית את הקיבוץ כקואופרטיב. הקיבוץ השיתופי שהתעצב במאה ה-20 מקיים אמנם את כל העקרונות הקואופרטיביים, ומבחינה זו הוא יכול פורמלית להיחשב כקואופרטיב כוללני אולם רוב חוקרי הקיבוץ התייחסו אליו כאל קומונה.

קומונה היא דרך חיים המבוססת על שותפות מלאה בכל תחומי החיים ושונה ערכית ומעשית מדרכי החיים המקובלות, בעוד הקואופרטיבים הם הסדרים כלכליים וארגוניים, ששותפותם מוגבלת לנושאים מוגדרים.

מה השתנה בקיבוץ שהביא לניסיונות להגדירו כקואופרטיב? החל משנות התשעים הקיבוץ עבר תהליכי שינוי מעמיקים שאפשר לראותם כ'דה-קומונליזציה' – זניחה של ערכים קומונליים – בעיקר השוויון וצמצום הערבות ההדדית והשיתוף.

התמורות בקיבוץ פוגעות בזהות הקומונלית ומעלות את הזהות הקואופרטיבית שלו. בצורתו המקורית אפשר להגדיר את הקיבוץ, ולמעשה כל קומונה, כ'חברה כוללנית' שבה מתרחשות רוב הפעילויות של החברים. מקום עבודתם הוא באחד מענפי הקיבוץ, והקיבוץ דואג לכל צורכיהם: דיור, עבודה, בריאות, כלכלה, השכלה וכו'. מבחינה פונקציונלית הקיבוץ השיתופי הוא מעין מיקרוקוסמוס שבו מתנהלים רוב חיי החברים וילדיהם. אפשר גם לראות את הקיבוץ כמכלול של קואופרטיבים שונים: יצרני, צרכני, דיור.

הקיבוץ המתחדש אינו יכול להיחשב כקומונה, אף על פי שהוא שומר על כמה מאפיינים קומונליים. האם הוא קואופרטיב? הקיבוץ הוא אולי קואופרטיב כולל, אבל בכל אחד ממרכיביו הייחודיים – כקואופרטיב יצרני, קואופרטיב צרכני או כקואופרטיב לדיור – יש הפרה של אחד מעקרונות הקואופרציה או יותר. כך למשל, בקואופרטיב יצרני כל חברי הקואופרטיב עובדים בקואופרטיב, אולם בקיבוץ קרוב למחצית מהחברים אינם עובדים בקיבוץ. אולם כאשר בוחנים את הקיבוץ כמכלול נראה שהוא ממלא אחר כל העקרונות לקיום קואופרטיב.

¹ מבוסס על מאמר בשם זה שהופיע בספר בעריכתו של מנחם טופל "הקואופרציה בישראל: עבר, הווה, עתיד" מוסד ביאליק ויד טבנקין, 2021. התקציר המוגש נערך על ידי המחברים.

מאפיין מרכזי נוסף של הקיבוץ אינו נמנה עם העקרונות הקואופרטיביים. הקיבוץ (השיתופי והמתחדש) הוא יישוב עצמאי, קהילה שמקיימת אורח חיים משותף ביסודו ומנהלת מערכות חברתיות וכלכליות במשותף.

סיור במועצות האזוריות רמת הגולן וגליל עליון

פורום חוקרי השלטון המקומי במרחב הכפרי, הפועל במסגרת המכון, ארגן סיור לימודי במועצות האזוריות הגולן והגליל העליון. הסיור נכלל בתכנית הכנס השנתי של האגודה הגיאוגרפית הישראלית במכללת תל חי, ב- 6 בדצמבר. את הסיור ארגנו ד"ר אורית דיניסמן, שגם הובילה אותו, וד"ר זאביק גרינברג.

ביקרנו בשתי מועצות שונות מאוד בגיל ובהרכב היישובים שלהן: מועצה אזורית רמת הגולן היא צעירה, הוקמה ב-1979 ויש בה 19,000 תושבים. בתחום המועצה ישנם 33 יישובים: 9 קיבוצים, 18 מושבים ו-6 יישובים קהילתיים. יש בה יישובים דתיים ויישובים חילוניים.

מועצה אזורית גליל עליון היא מועצה ותיקה יותר שהוקמה בשנות ה-50 כמועצה של מושבים וקיבוצים. ב-1975 היא התפצלה ל-2 מועצות. מועצת גליל עליון ובה 29 קיבוצים, ומועצת מבואות חרמון, ובה 13 יישובים (מושבים ויישובים קהילתיים). בשתי המועצות בהן ביקרנו קיבלנו הסברים על הקשר מועצה-יישוב, על סל השירותים שהמועצה מספקת לכל יישוב ועל ההיענות לצרכים המיוחדים של כל יישוב ויישוב.

בשתי המועצות יש מליאה שהיא בעצם סוג של דירקטוריון של המועצה. המליאה מורכבת מנציגים מכל אחד מהיישובים.

במועצה האזורית רמת הגולן פעילות המליאה מורכבת במיוחד בגלל השוני בין סוגי היישובים. המועצה יוצרת מעין "אמנה" בינה לבין כל יישוב לגבי דרכי הפעולה והמעורבות של המועצה בכל יישוב.

המועצה האזורית הגליל העליון מורכבת מקיבוצים בלבד. במועצה נוצר סוג של שפה משותפת, למרות שרוב הקיבוצים הם מתחדשים ויש רק שלושה קיבוצים שיתופיים. בגליל עליון מתקיים פורום של מנהלי קהילות, שמטרתו התייעצות ולא לקבלת החלטות. המועצה עורכת אבחון נרחב לכל קיבוץ, ודנה עם ממלאי התפקידים בקיבוצים על דרכים לשיפור המצב.

טקס הענקת פרס "קרן קיבוץ" לזכרם של חנה ויונה ינאי

הקרן הוקמה לזכרם של חנה ויונה ינאי, ממייסדי עין השופט והחלה לפעול בשנת 2000. השנה יתקיים טקס הענקת הפרס בעין השופט ביום שישי, 14.1.22. נשמע הרצאה של זוכת הפרס ד"ר עידית רן שכנאי על עבודת הדוקטורט שלה 'עולם של מציאות בהמתנה': דינמיקה של המרחב הקיבוצי בשנות השבעים של המאה העשרים. לאחר מכן תתקיים הרצאה של ד"ר מיכיל דרורי מהמחלקה המשפטית של

התנועה הקיבוצית על התוכנית הלאומית של "ציפוף הבניה בערים, והשלכותיה על הקיבוצים", ונקנח בפאנל של רכזי תכנון בקיבוצים העוסק בשאלה המרכזית "בין הציבורי והפרטי בתכנון הבניה בקיבוץ". [סדר היום המפורט](#)

תקציר ההרצאה של עידית רן שכנאי.

העבודה עוסקת במרחב הקיבוצי, ובהיבטים החברתיים, הכלכליים והתרבותיים של תהליכי השינוי שלו, מנקודת מבט בין-תחומית הממחישה את יחסי הגומלין שמתקיימים בין המרחב לבין שאר ההיבטים של החיים בקיבוץ. המחקר מתמקד בתקופה של "שנות השבעים הארוכות" (1967-1980s) ודן בתהליכים שהתרחשו בקיבוצים באותן שנים ובמשמעותם. בתחום חקר הקיבוץ מקובל לראות את שנות השבעים כתקופה של יציבות יחסית שקדמה למשבר הכלכלי והחברתי של שנות השמונים, ועיסוק מחקרי רב נוגע לתהליכים שהתרחשו לאחר המשבר. לעומת זאת המחקר הנוכחי תורם לחשיפה של התהליכים שהתרחשו "מתחת לפני הקרקע" בתקופה שנתפסה כיציבה, אשר הובילו בסופו של דבר לתהליכי ההפרטה הנרחבים. זהו מחקר בין-תחומי המשלב מחקר איכותני, וידע וכלים של הדיסציפלינה האדריכלית, עם פרספקטיבות תיאורטיות מתחומי הסוציולוגיה, האנתרופולוגיה ולימודי התרבות. הוא מציג דרך לבחינת המרחב הבנוי באופן רב-פנים, ומתוך כך ממקם את האדריכלות גם ככלי מחקרי לניתוח ולפרשנות של תהליכים חברתיים ותרבותיים. מטרת המחקר היא לבחון את מערכת היחסים בין מרחב מובנה לחיי היומיום, בתקופה של שינויים אידאולוגיים וחברתיים משמעותיים. נקודת המוצא למחקר הייתה זיהוי מתח שגבר בקיבוצים בשנים אלו, ותחושה של אי-הלימה בין המרחב לחיי היומיום: המרחב הקיבוצי, שתוכנן בקפידה עבור קהילה בעלת תפיסה חברתית ואידאולוגיה מובחנת, לא תאם לחיי היומיום, אשר שיקפו את השינויים החברתיים והאידאולוגיים בני הזמן. בחינת יחסי הגומלין בין התהליכים המרחביים והחברתיים בתקופה כזו חושפת כיצד מרחב מובנה מאוד, שנתפס כיציב, מגיב לשינויים כלכליים, חברתיים, תרבותיים ופוליטיים רחבים, ההופכים לשינויים מבניים פנימיים.

ממצאי המחקר מלמדים כי המרחב הקיבוצי הפך בשנות השבעים ממרחב ממורכז, רציף, אֶחוד ומסוגר, המתפקד כעולם שלם בפני עצמו, למרחב מבוזר ומקוטע, הפתוח לסביבתו הקרובה והרחוקה. במקביל התרחש מעבר מתפיסת הקיבוץ כולו כבית גדול, של קהילה שנתפסה במובנים רבים כמשפחה מורחבת, אל התפיסה הרווחת של חברה המורכבת מתאים של משפחות גרעיניות. עוד עולה מהמחקר כי השינויים בשנים אלה התרחשו לא כתוצאה מהליכי תכנון וחשיבה מסודרת, תנועתית וקיבוצית, כדוגמת אלו שהתקיימו בשני העשורים הראשונים, אלא בעיקר כתגובה לצרכים חדשים, שנולדו כתוצאה מתהליכים חברתיים, תרבותיים, אידאולוגיים וכלכליים. המרחב השתנה בעיקר דרך פעולות יומיומיות ספונטניות של חברי וחברות הקיבוץ, ובמרבית המקרים הממסד הקיבוצי לא יזם את השינויים אלא רק הגיב לקביעות בשטח במטרה לנרמל אותן.

לסיום

- ב-27.12.2021 התכנסו חוקרי המכון לפגישה שנתית. בפגישה הובאו ממצאים מסקר דעת הקהל הקיבוצי, נערך דיון על משמעות הממצאים. כמו כן דיווחו חוקרי המכון על מחקריהם ופעילותם האקדמית. הפגישה הסתיימה בארוחת צהרים משותפת.
- ד"ר אורית דגני דיניסמן מונתה לרכזת פורום חוקרי השלטון האזורי.
- המכון מציע מלגה לדוקטורנט. ית או פוסט דוקטורנט. ית שמחקרו. ה עוסק בתעשייה עילית (היי-טק) בקיבוץ. [לעיון בקול הקורא יש ללחוץ כאן](#)

עד כאן להפעם. להתראות במידעון הבא.